

LUNDS
UNIVERSITET
Socialhögskolan

LVU – med rätt att vårda?

**Ett diskursanalytiskt fokus på vårdnadshavare,
barnperspektiv och socialnämnd**

Petter Englund & Oscar Stenström

Kandidatuppsats
SOPA63 VT 2020

Handledare: Eva Palmblad

Abstract

Authors: Oscar Stenström and Petter Englund

Title: LVU - with a licence to care? A discourse analytic focus on custodians, children's perspective and social authorities [Translated title]

Supervisor: Eva Palmblad

Assessor: Anders Östnäs

The focus of this paper was to study how the parents/caretakers and best interest of the child were portrayed and constructed in LVU (The Care of Young Persons [Special Provisions] Act) court judgments. Further we aimed to study how social authorities were positioned by the court in these judgments. This study was made with a qualitative approach. Thirteen different written judgments from the administrative court in Sweden were studied. We analysed our results using tools from the constructivist tradition. More precisely a critical discourse analysis inspired by Michel Foucault and Norman Fairclough. Language, and the ways of using it, plays a great part in the discourse tradition of analysis. This was reflected in how the judgments were written, and in how they portrayed caretakers and interests of the child. The study found that the court, in great length, focuses on the parents' problematic behaviour such as addiction, violence and lack of attention towards the child. The use of children's perspectives, however, varied greatly between judgments. Given the current position of children's perspective in Sweden, this discrepancy was subject to further focus. Social authorities were positioned in a somewhat standardized manner by the court, this surprised us to some degree.

Keywords: best interest of the child, compulsory care, discourse, social services, LVU.

Innehåll

Problemformulering	4
Syfte och frågeställningar	6
Bakgrund	6
LVU	6
BBIC: Barns behov i Centrum	8
Vad är en utredning?	8
Kunskapsläget	9
Inhämtning av tidigare forskning.....	9
Socialtjänsten och tvångsomhändertagande	9
Vårdnadshavaren och normen	10
Barnperspektiv och lagstiftning.....	12
Sammanfattning av kunskapsläget.....	14
Teoretiska utgångspunkter	14
Diskurs.....	14
Språk.....	15
Makt	15
Metod	16
Metodologiska överväganden	16
Kritisk diskursanalys.....	17
Faircloughs kritiska diskursanalys	18
Urval	19
Metodens tillförlitlighet	21
Bearbetning och kodning	22
Texter och Modalitet.....	23
Etiska överväganden	23
Arbetets fördelning	25
Resultat och analys.....	25
Reflektion över LVU-domarna i allmänhet.....	25
Den dåliga föräldern - hur konstrueras vårdnadshavare i LVU-domar?.....	26
Beskrivningar av vårdnadshavares situation	26
Mottaglighet	29
Men du är inte helt värdelös, mamma.....	30
Hur tar sig barnperspektivet uttryck i LVU-domar?	31
Perspektiv på barn och barnperspektiv.....	31

Barnets behov	32
Offentlighetens biträde	33
Vilken position ges socialtjänsten i LVU-domar?	35
Avslutande diskussion	36
Sammanfattning	36
Avslutning.....	37
Referenser.....	39
Bilaga 1: förteckning över analyserade domar	42

Problemformulering

Barn som far illa har en särskilt utsatt ställning i samhället och är ständigt föremål för diskussion. Under 2018 inkom sammanlagt 331 000 orosanmälningar gällande barn i Sveriges kommuner. En dryg tredjedel av dessa orosanmälningar ledde till att en utredning inleddes med syfte att på ett eller annat skydda det enskilda barnet (Socialstyrelsen 2019). Bakom dessa siffror finns barn vars tillvaro kantas av olika former av allvarlig problematik: föräldrar som försummar barnets känsla av trygghet genom att bråka högljutt eller våldsamt; samexistens med föräldrars omfattande och destruktiva missbruk av narkotika eller alkohol; avsaknad av en vuxen i sin närhet som kan ge tröst, trygghet och säkerhet när det behövs; eller övergrepp från någon som egentligen är menad att skydda. Under februari 2020 illustrerades denna tragiska bild av vissa barns verklighet med närmast dystopiska penseldrag. Esmeralda, Lilla Hjärtat, hade hittats död efter att hennes biologiska föräldrar återfått vårdnaden om henne. Detta efter att kammarrätten beslutat i ärendet och därigenom gått emot socialnämndens och förvaltningsrättens uppfattning. Priset för dragkampen mellan barnets bästa och föräldrarnas rättigheter blev ett blott treårigt liv.

Hos en del barn uppdragas omständigheter som är att betrakta som så allvarliga och hotande att barnet behöver lyftas ur sitt nuvarande sammanhang för att i möjligaste mån kunna garanteras skydd, trygghet, samt goda uppväxt- och utvecklings-förhållanden. I dessa fall nödgas kommunens socialtjänst omhänderta ett barn under direkt tvingande former. Den tvångslagstiftning som aktualiseras i sådana fall är LVU – lag med särskilda bestämmelser om vård av unga (SFS 1990:52). Under 2018 tvångsomhändertogs drygt 6000 barn utifrån denna lag (SCB 2019). Antalet LVU-omhändertaganden har dessutom ökat. 2019 inkom drygt 900 fler mål till svenska förvaltningsrätter jämfört med 2015 (Domstolsverket 2020).

I alla myndighetsbeslut som berör barn måste principen om barnets bästa beaktas. En bedömning av vad barnets bästa är ska grunda sig på rådande praxis, evidensbaserad kunskap och beprövad erfarenhet (Barnkonventionen 2009). Lina Ponnert (2018) belyser vikten av att barnets bästa ska vara avgörande vid omhändertaganden. Det innebär i praktiken att socialtjänstens uppfattning och vårdnadshavarens uppfattning av vad som är barnets bästa ibland står i konflikt med varandra. Barnet självt är också den vars behov, förutsättningar och prognos ska utredas i sådana fall. Ofrånkomligen blir även föräldrarna eller vårdnadshavare till barnet själva föremål för utredning i varierande mån. Under tvångslagstiftning som LVU

blir alltså både barnet och vårdnadshavare bedömda, dels av socialtjänsten och dels av förvaltningsrätt. Det är därför rimligt att studera på vilket sätt båda dessa huvudaktörer framställs och konstrueras i offentlig text.

Socialkonstruktionismen innehåller en bred uppsättning teorier om hur samhälle och kultur är organiserade, bland dessa teorier ingår det diskursanalytiska angreppssättet (Winther Jørgensen & Phillips 2000:11). Diskurser, alltså ett vedertaget och allmänt accepterat sätt att förstå och tala om ett fenomen, får representera de aktörer eller fält som framträder i lagstiftning och domar. Den utredande socionomen har en betydande position i hur exempelvis en vårdnadshavare konstrueras. På ett liknande sätt ges barnperspektivet också större eller mindre utrymme beroende på hur den enskilde socionomen väljer att vikta sin utredning. Även förvaltningsrätten blir ett led och en aktör i hur en vårdnadshavare eller ett beteende konstrueras genom språk. Vi ser därför en stor vinst i att analysera hur dessa diskurser påverkar och påverkas av mål kopplade till tvångsomhändertaganden.

Det talas ofta om en skala av frivillighet inom socialt arbete och LVU får rimligtvis anses placera sig på den mer ingripande änden av denna. Problemformuleringar gällande omhändertaganden av barn och unga kan tyckas ha en självklar relevans för socialt arbete, samtidigt har vi valt att utgå från förvaltningsrättsdomar i vår empiri. Dessa kan skäligen anses ligga närmare rättsvetenskap än socialt arbete som forskningsfält. Vi finner dock att vår problemformulering sätter fingret på ett tvärvetenskapligt förhållande mellan juridik och socialt arbete, de växelverkar i LVU-ärenden och vi är i vår profession beroende av varandras kompetens. Att omhänderta enligt LVU är alltså ett beslut som fattas i domstol men som föranleds av en utredning som görs av kommunens socialtjänst. Grundidén med ett sådant förfarande är ett fler än en instans ska ansvara för att representera barnets behov (Mattsson 1998:46).

Vi argumenterar på så vis för att det finns en relevans och en trovärdighet i att utforska ämnet. Vem eller vad är det egentligen som bedöms i LVU-domar: barn, vårdnadshavare eller socialnämnden?

Syfte och frågeställningar

Syftet med denna studie är att undersöka hur LVU-domar framställer vårdnadshavare, vilket utrymme barnperspektivet ges, samt hur rollerna mellan socialnämnd och rättsinstanser tar sig uttryck.

Frågeställningarna vi vill besvara med denna studie är:

- 1 - Hur konstrueras vårdnadshavare i LVU-domar?
- 2 - Hur tar sig barnperspektivet uttryck i LVU-domar?
- 3 - Vilken position ges socialtjänsten i LVU-domar?

Bakgrund

LVU

Socialnämnden i kommunen är ytterst ansvariga för barn och ungas välbefinnande. Nämnden ska säkerställa att alla barn växer upp under trygga förhållanden och inte utsätts för fara i sin hemmiljö. Barnets rättigheter tillgodoses i första hand genom frivilliga insatser via socialtjänstlagen (SFS 2001:453). I de fall ett samtycke saknas till föreslagen insats och barnet bedöms vara i behov av vård utanför hemmet, för att säkerställa hälsa och utveckling, tillämpas istället lag om särskilda bestämmelser för vård av unga (SFS 1990:52), även kallad LVU. Ett omhändertagande enligt LVU görs utifrån två paragrafer i lagtexten, var för sig eller i kombination, dessa är:

2 § - Vård skall beslutas om det på grund av fysisk eller psykisk misshandel, otillbörligt utnyttjande, brister i omsorgen eller något annat förhållande i hemmet finns en påtaglig risk för att den unges hälsa eller utveckling skadas.

3 § - Vård skall också beslutas om den unge utsätter sin hälsa eller utveckling för en påtaglig risk att skadas genom missbruk av beroendeframkallande medel, brottslig verksamhet eller något annat socialt nedbrytande beteende. Vård skall också beslutas om den som dömts till sluten ungdomsvård enligt 32 kap. 5 § brottsbalken vid verkställighetens slut bedöms vara i uppenbart behov av fortsatt vård för att inte löpa sådan risk som avses i första stycket.

Exakt vilken form av riskfaktorer som ska ligga till grund för ett omhändertagande enligt 2 § LVU definieras i förarbeten. Fysisk misshandel anses vara skäl nog redan vid en ringa grad i de fall misshandeln inte är att betrakta som en enstaka händelse som skett i affekt. Är det fråga om allvarigare misshandel uttrycks att detta regelmässigt ska innebära ett omhändertagande (prop. 1989/90:28). Psykisk misshandel avser exempelvis psykiskt lidande genom kränkningar, nedvärdering eller terrorisering (prop. 1989/90:28).

Kort sammanfattat görs LVU-omhändertaganden antingen utifrån sådana förhållanden i hemmet som innebär brister i omsorgen eller också utifrån den unges egna beteenden där särskilt tryck läggs på missbruk, kriminalitet och socialt nedbrytande beteende. Undantaget domstolsbesluten är de omhändertaganden som görs med omedelbar verkan (6 §). Dessa beslut fattas av socialnämnden i väntan på att domstol antingen fastställer eller upphäver beslutet. För att omhänderta med omedelbar verkan krävs att:

1. det är sannolikt att den unge behöver beredas vård med stöd av denna lag (LVU, vår anm.), och
2. rättens beslut om vård inte kan avvaktas med hänsyn till risken för den unges hälsa eller utveckling eller till att den fortsatta utredningen allvarligt kan försvåras eller vidare åtgärder hindras.

Utredningen som ligger till grund för ansökan om LVU sker på initiativ av socialtjänsten. Anledningen till utredningen kan vara flera; via en anmälan om oro, ansökan om stöd eller information på annat sätt (Socialstyrelsen 2018a). Om utredningen av barnet leder till att LVU-kriterierna bedöms vara uppfyllda görs en ansökan hos förvaltningsrätten av socialnämnden. Vad denna ansökan ska innehålla regleras i § 4 LVU och omfattar bland annat att beskriva den unges förhållanden, vilka omständigheter som gör att det finns behov av vård utifrån LVU, och vilka åtgärder som tidigare vidtagits. Ärendet avgörs vid en muntlig förhandling i förvaltningsrätten. Beslutet kan överklagas till övre instans (kammarrätten) av både sökande och motpart.

BBIC: Barns behov i Centrum

Socialstyrelsen har sedan början på 00-talet stegvis infört en arbetsmodell för landets kommuner, som går under namnet BBIC - *barns behov i centrum* (Socialstyrelsen 2018a). Konceptet syftar till att implementera en enhetlig nationell ordning för handläggning av ärenden som berör barn och unga hos socialtjänsten. BBIC tar sitt avstamp i FN:s barnkonvention och socialtjänstlagen (2001:453). BBIC ska ses som ett metodstöd för handläggare inom den sociala barnvården snarare än ett strikt regelverk. Här betonas att barnets bästa är centralt men att detta begrepp och vad det innebär i praktiken måste bedömas utifrån varje unikt fall. BBIC ger också möjlighet för kommunen att systematiskt följa upp socialtjänstens verksamhet (Socialstyrelsen 2018b). Att arbetsmetoden syftar till att införa ett mer kunskapsbaserat socialt arbete är inget som Socialstyrelsen gör någon hemlighet av. Det är förmodligen inte en alltför djärv slutsats att staten noterat kvalitetsmässiga brister i utredningar och/eller att barns grad av delaktighet varit alltför låg. Värt att notera, i kontext av vår studie, är att utredningarna som ligger till grund för ansökan om vård enligt LVU är utförda enligt BBIC-modellen.

Vad är en utredning?

Det blir naturligt att fråga sig vad som egentligen avses med en *utredning*. Begreppet nämns titt som tätt i alla möjliga och omöjliga sammanhang. Ordet utredning i sig signalerar och tillskrivs också viss tyngd, signaler som inte sällan ger bilden av att en utredning är något otvivelaktigt som presenterar objektiva fakta. Vad vi behöver ha med oss är att en utredning består av uppgifter som sammanställts av, oftast, en utredande socialsekreterare. Maritha Jacobson (2006) adresserar det faktum att socialnämnden har det juridiska ansvaret för utredningsprocessen men att det i praktiken är socialsekreterare som författar utredningar och närvarar vid den muntliga förhandlingen. I forskning och litteratur som berör socialtjänsten och utredningar gällande barn förekommer olika benämningar på personen som utreder, socialsekreterare, handläggare, socionom, barnsekreterare etc. Vi använder oss också av dessa olika titlar i vår text - de är i detta sammanhang att betrakta som synonyma. I verkligheten kan det emellertid finnas avvikelser, alla socialsekreterare behöver inte nödvändigtvis ha socionomexamen och titlar kan också variera mellan olika kommuner (Socialstyrelsen 2018a).

De uppgifter som inhämtas kan bland annat röra sig om utlåtande från (barnets) skola, BVC, sjukvård eller tandläkare (Socialstyrelsen 2018b). I tillägg till detta inhämtar också utredaren uppgifter genom träffar och samtal med barn och vårdnadshavare, om så är möjligt. Samtliga uppgifter av betydelse mynnar ut i en färdig utredning som sedan ligger till grund för vilket beslut som fattas. Vi vill alltså poängtera att en utredning i sig är en bedömning som baseras på uppgifter som även de ursprungligen varit föremål för bedömning. En utredning är på så vis inte en objektiv presentation av verkligheten, såsom den ibland kan behandlas, utan snarare en sammanställning av tolkningar som tillsammans anses uppnå så hög trovärdighet att de betraktas som mer eller mindre sanna. Vi vill med emfas understryka att denna trovärdighet och tyngd i mångt och mycket är fullt rimlig, även om utredningsförfarandet i sig är eller har varit föremål för tolkning.

Kunskapsläget

Inhämtning av tidigare forskning

I vår jakt på relevant och någorlunda aktuell forskning som berör vårt ämnesval har vi främst använt oss av de elektroniska sökverktygen LUBsearch och Google scholar. De sökord vi använde oss av var: “barnets bästa”, “LVU”, “tvångsomhändertagande”, “compulsory care” och “social work”. Resultatet ger ett stort antal träffar som förvisso berör ämnet indirekt, främst i form av forskning riktad mot socialtjänsten i allmänhet alternativt från juridiska vetenskapliga publikationer. Vi valde även att avgränsa oss något i tid då vi finner att forskning före 1990-talet förefaller tämligen irrelevant utifrån frågeställningarna och nuvarande lagstiftning. Vid ett något snävare urval, här tänker vi att forskningen fokuserar på omhändertagande och LVU-lagstiftningen specifikt, fanns det relevanta vetenskapliga artiklar och avhandlingar att tillgå även om vi förväntat oss ett något starkare startfält. Det ska föras till protokollet att vår handledare kommit med tips kring tidigare forskning som berör rättslig logik och genusvetenskap, vilket vi är tacksamma för.

Socialtjänsten och tvångsomhändertagande

Vad gäller kunskapsläget om tvångsomhändertagande i allmänhet och LVU i synnerhet, samt hur väl beforskat ämnet är, visade sig inte helt enkelt att utröna. Vi anser oss dock kunna urskönja att fenomenet är av intresse från flera olika aktörer och studeras från olika vinklar. Det framstår närmast som ett tvärvetenskapligt forskningsobjekt. Relevansen för socialt

arbete, genom sin direkta koppling till yrkesverksamma socionomer, får anses belagd. Det faktum att vi rör oss i ett kunskapsområde som avhandlar lagstiftning gör att ett visst intresse från den juridiska fakulteten faller sig naturligt. Värt att notera är dock att forskningen kring socialtjänstlagen är betydligt mer omfattande än studier som specifikt riktar sig mot LVU. Dock är inte sällan forskning om socialtjänsten inne och tassar på LVU-mark. Eva Friis (2005) riktar i sin studie fokus mot socialtjänstlagens värdesystem, i huvudsak identifieras tre områden; flexibilitet, demokrati och trygghet. Dessa tre områden är, till skillnad från tidigare lagstiftning, tänkta att ge den enskilda kommunen större frihet att organisera socialtjänsten. Insatser ska vara frivilliga samt utformas i nära samarbete med klienten. Vidare ska socialtjänstlagen vara det skyddsnet som garanterar alla medborgare stöd och hjälp i de fall där övriga socialförsäkringssystemet inte är tillämpligt. Friis (2005) tar också upp hur tvångsvård lyfts ut till separata lagstiftningar som till exempel LVU. Studien avhandlar socialtjänstens utredningsarbete gällande tvångsvård av barn, främst de så kallade miljöfallen, alltså §2 LVU. Författaren tycker sig finna en diskrepans mellan LVU-utredningar och lagstiftningen, den holistiska och mer övergripande synen på den unges situation som lagstiftningen talar om saknas enligt henne i utredningarna. Vidare framkommer att "hjälpinsatserna" ofta är av disciplinerande karaktär. Även om artikeln har några år på nacken menar vi att den ringar in den komplexitet som framträder i domar när nämnden ska bedöma föräldraförmåga och omsorgsbrist hos vårdnadshavare. Utredaren får en dubbel roll då hen dels ska motivera till frivilliga insatser enligt SoL, dels har tagit ställning för samt initierat ett LVU-ärende.

Vårdnadshavaren och normen

I socialtjänstens utredningar av barn, både utifrån insatser enligt SoL och beredande av vård enligt LVU, förekommer begreppet *vårdnadshavare* frekvent. I denna kontext avses den person, enligt föräldrabalken, som har det juridiska ansvaret för barnet. I typfallet är båda eller den ena av *föräldrarna* barnets vårdnadshavare. Det är också vanligtvis den person som har den "faktiska vårdnaden" över barnet, dvs. där barnet bor och får sina behov tillgodosedda (Socialstyrelsen 2020). Lina Ponnert (2018) beskriver hur vi i Sverige resonerar när vi placerar barn utanför hemmet pga. omsorgssvikt. Det kan ske genom frivilliga placeringar enligt SoL, i dessa fall har vårdnadshavare fortsatt stort inflytande och bestämmande över barnet. Detta är enligt författaren ett förfarande som är ovanligt sett ur internationell kontext. Alternativt kan, som vi tidigare nämnt, placeringen ske med ett tvångsomhändertagande enligt

LVU, då tar socialnämnden över en stor del av ansvaret och beslutar i frågor rörande vårdkontakter, skolgång etc. Ponnert (2018) lyfter också fram hur socialsekreterare tvingas utröna hur genuint ett samtycke är, samt att rekvisiten i lagstiftningen alltid innebär en tolkning.

Utöver vårdnadshavarens eller vårdnadshavarnas positionering gentemot rättsinstans och socialtjänst finns också en rad normativa och diskursiva praktiker de behöver förhålla sig till. Föräldrar förväntas ha fullständigt ansvar över sina barn. De ska utöver det vara engagerade och närvarande föräldrar. Lucas Forsberg (2010) beskriver denna norm som närmast kulturell och menar att även instanser utanför hemmet, exempelvis skola, ofta efterfrågar ett engagemang från föräldrarnas sida. Samma kravbild bör med rättvisa kunna appliceras även från sjukvård, tandvård, etc. Forsberg (2010) beskriver också att barnet förväntas ha en otvivelaktig och central roll i familjen och att föräldrar löpande genom uppväxten ska ha barnomsorgen som primärt fokus. I ett stort föräldraengagemang ingår också att spendera stora mängder tid med barnet, samt finnas tillgänglig för att möjliggöra fritidsaktiviteter genom att exempelvis skjutsa barnet till eller från dessa (Forsberg 2010). Dessa normer bidrar till att sätta diskursivt sanktionerade riktlinjer för vad ett gott föräldraskap bland annat innebär.

Katarina Alexius (2013) undersöker förhållandet mellan bakgrundsbeskrivningar, prognoser och kunskapspåstående i domar gällande omsorgsbrist vid tvångsomhändertagande. Alexius (2013) identifierar en problematik och en komplexitet i domskälen då prognoser sällan benämns alternativt är underförstådda. Omsorgsbrist anses per automatik vara skäl nog för ett omhändertagande. En definition av begreppet *påtaglig risk*, som är skrivet i både §2 och §3, görs utifrån lagförarbeten som att den inte ska vara obetydlig, oklar eller avlägsen. Utöver detta ska den också vara konkret. Högsta förvaltningsdomstolen resonerar att bedömningen av *påtaglig risk* ska utgå från barnets aktuella situation, samt en närliggande eller klart förutsebar utveckling av denna (RÅ 2009 ref. 64).

Det finns samhällseliga faktorer som verkar ha viss påverkan på sannolikheten för att barn ska bli aktuella för insatser från socialtjänsten. En norsk studie (Staer & Bjørknes 2015) nämner bland andra ekonomi, utbildningsnivå eller arbetsmarknadsstatus hos föräldrar, eller huruvida barnet är sammanboende med båda föräldrarna eller endast en. I synnerhet utbildningsnivå och arbetsmarknadsstatus förefaller sig vara framträdande riskfaktorer (ibid.) Barn till

utrikesfödda föräldrar tenderar att vara överrepresenterade (Staer & Bjørknes 2015; He et al. 2019). Kompenserat för tidigare nämnda faktorer som ekonomi eller utbildningsnivå verkar sambandet dock mer eller mindre raderas. Missbruk hos föräldrar kan anses som den kanske enskilt största riskfaktorn, i synnerhet då detta ofta samexisterar med psykisk ohälsa (He et al. 2019).

Barnperspektiv och lagstiftning

Nuvarande lagstiftning antogs 1990 (Prop. 1989/90:28; Lag 1990:52) men har genom åren varit föremål för en del revidering. Ett av de mer centrala tilläggen är från 2012 och berättar att: "Vid beslut enligt denna lag ska vad som är bäst för den unge vara avgörande" (Lag 2012:777). Detta är ett tillägg som gjordes innan FN:s barnkonvention inkorporerades i sin helhet som svensk lag, behovet fanns alltså att tydligt framhäva barnets bästa i en lagstiftning som LVU. Från 2020 gäller hela FN:s barnkonvention såsom den är skriven som svensk lag (Lag 2018:1197). Barnperspektivet och vikten av att alltid sätta barnets eller den unges behov i centrum vid LVU-bedömningar är alltså numera cementerat via två kanaler; dels via barnkonventionen och dels via stycken i LVU som sådan. Genom inkorporeringen av barnkonventionen får barnperspektivet rimligtvis än större utrymme och genomslag vid myndighetsutövande eller juridiska förfaranden. Det bör dock poängteras att barnperspektivet redan innan denna inkorporering hade en tydlig plats i svensk lagstiftning som berör barn och unga. Relevant att fråga sig i sammanhanget är då; barnets bästa enligt vem? Michael Tärnfalk och Charlotte Alm (2019) berättar om socialsekreterares syn på saken. Många av socialsekreterarna som deltagit i studien är överens om att bedömningen av vad som är bäst för barnet i sin helhet görs av den enskilda utredaren, alltså socialsekreteraren själv. De beskriver också problematiken i att bedöma eller sja om en framtida utveckling för barnet (ibid.). Värt att ha med sig är alltså att ambitionen om barnets bästa är och förblir en bedömningsfråga. Detta även om det givetvis finns poänger och vinster i att utforma mer eller mindre rigida ramverk, exempelvis FN:s barnkonvention eller BBIC, som hjälpmedel och verktyg i försök att uppnå en nationell, eller till och med internationell, likriktighet i denna bedömning.

Tärnfalk och Alm (2019) skriver också om komplexiteten i och balansen mellan vård och straff. Nuvarande LVU-lagstiftning innehåller ingen formulering utifrån aspekten kring skydd för samhället, alltså att LVU skulle verka för att exempelvis skydda samhället genom att

institutionalisera unga. Allt tryck i lagens utformning läggs istället på vård av den unge. Utredare inom socialtjänsten är dock benägna att tillstå att det finns ett inslag av samhällsskydd, och beskriver ibland också relationen mellan vård och straff som jämnviktad (Tärnfalk & Alm 2019). Trots att samhällsskyddsaspekten helt saknas i lagstiftning kan det alltså inte beästas att resonemang och tankegångar kring ett sådant motiv helt saknas i ärendegången för LVU, åtminstone inte från socialtjänstens sida.

Titti Mattsson (1998) var en av de första att studera hur LVU-processen påverkar barn. Närmare bestämt hur och i vilken omfattning barnet får komma till tals i utredningar samt vid den muntliga förhandlingen. Undersökningen betonar hur stort mandat det offentliga biträdet har, i synnerhet då barnet är under 15 år, att föra barnets talan och representera dennes intressen. Mattssons studie utgörs av domar från regeringsrätten som vid tillfället var den högsta instansen för avgöranden i LVU-ärenden. Resultatet pekar på att barn under 15 år inte får komma till tals vid förhandlingen, att det offentliga biträdet i mycket varierande utsträckning deltar i processen och att även utredningarna har få inslag av barnets egna upplevelser. Värt att föra till protokollet är att studien grundar sig på relativt få domar och är över 20 år gammal. Det är enligt oss inte osannolikt att barnets rätt, genom tillägg i lagstiftning och mer systematiska arbetsmetoder såsom BBIC, stärkt barnets möjligheter att komma till tals under LVU-processen. Icke desto mindre sätter Mattsson (1998) fingret på hur beroende unga barn är av sina offentliga biträden under en LVU-process.

Jacobsson (2006) har i sin avhandling riktat fokus på den komplexitet som framträder i rättsliga förhandlingar gällande tvångsvårdsärenden. Det bör framhållas att studien berör samtliga tvångsvårds-lagstiftningar; LVU, LPT (lag om psykiatrisk tvångsvård, SFS 1991:1128) och LVM (lag om vård av missbrukare i vissa fall, SFS 1988:870). Jacobsson har mer specifikt studerat den muntliga förhandlingen i målen och intresserat sig för hur parterna kommunicerar och agerar. Hur granskas myndighetens utredning i praktiken? En såväl mänsklig som professionell prövning identifieras i fallen. Jacobsson (2006) beskriver vidare att vad som sägs vid den muntliga förhandlingen blir en central del i målet och detta kokas senare ner till en skriftlig text i form av en dom.

Sammanfattning av kunskapsläget

Stor del av forskningen på området lägger fokus på hur olika rekvisit i lagtexten uppfylls eller tolkas. Exempelvis vad *omsorgsbrist* innebär (Alexius 2013; Friis 2005). På ett liknande sätt redovisas också vilka olika riskfaktorer som främst anses innebära ökad exponering för omhändertaganden av myndigheter (Staer & Bjørknes 2015; He et al. 2019). Även Ponnert (2018) resonerar kring dessa begrepp, dock utifrån socialtjänstens perspektiv. Ett andra område är den rättsliga aspekten vid tvångsomhändertaganden. Jacobsson (2006) intresserar sig för den muntliga förhandlingen och hur den förhåller sig till myndighetens utredning samt hur denna sedan presenteras i text. Mattsson (1998) lägger fokus på i vilken grad barnet får möjlighet att göra sig hörda, både i socialtjänstens utredning och vid den muntliga förhandlingen. Det tredje fältet, menar vi, tar sitt avstamp i debatten om vård kontra samhällsskydd vid tvångsvård. I vår studie representeras detta av Tärnfalk och Alm (2019). Detta är en fråga som är synnerligen intressant men som tyvärr inte ges vidare utrymme inom ramarna för denna studie på annat sätt än som förförståelse och diskussionsunderlag.

Teoretiska utgångspunkter

Diskurs

“Each society has its régime of truth, its ‘general politics’ of truth: that is, the types of discourse which it accepts and makes function as true” (Foucault 1980:131)

Diskurser, vårt allmänt godtagna sätt att förhålla oss till och resonera kring ett samhällsfenomen, påverkar enligt Foucault vad vi i ett givet sammanhang uppfattar som sanning (Winther Jørgensen & Phillips 2000:19). Vi har i denna studie valt att utgå från ett diskursanalytiskt perspektiv. Det blir då omöjligt att inte nämna Michel Foucault, som med fog får anses vara pionjär inom teorin, och den som på allvar startade den moderna diskursanalytiska grenen. För att förstå och kunna använda sig av diskursanalys som verktyg är det nödvändigt att utgå ifrån att diskurs och diskursanalys i grunden är ett konstruktionistiskt förhållningssätt (Winther, Jørgensen & Phillips 2000:11). Det blir också nödvändigt att se diskursanalys som en helhetslösning, snarare än en lösryckt analysmetod. De teoretiska utgångspunkterna är sammanlänkade med de metodologiska principerna (Winther Jørgensen & Phillips 2000:10).

Språk

Språket bidrar i högsta grad till att forma hur vi uppfattar verkligheten och kan inte ses som en passivt förmedlande kanal för information (Winther Jørgensen & Phillips 2000:16). Hur vi använder språket kan vara direkt avgörande för hur vi tolkar ett fenomen. Håkan Jönsson (2010:104) beskriver hur diskursanalys använder språket som förklaringsmodell och maktdistributör. Vem har rätt att sätta agendan för vad som ska sägas och vad är ett meningsfullt sätt att säga det på? Lagtext i sig går inte att förneka eller att bortse ifrån, men det är hur aktörerna väljer att använda språket på respektive arena som ger innebörden lättare eller tyngre betydelse.

I vårt fall tar detta sig form främst genom ansatsen att språket formar en version av verkligheten, och att dessa versioner av verkligheten i sin tur bidrar till att skapa densamme (Winther Jørgensen & Phillips 2000:15). Vi tolkar och indelar världen med hjälp av språket, på vilket sätt vi gör detta har också direkt påverkan på faktiska människor (Boréus 2015:177). Detta fenomen aktualiseras ytterligare i anknytning till begreppet makt. Sammanfattningsvis är det alltså, enligt diskursteoretiska och konstruktionistiska förhållningssätt, inte så att språket förmedlar en objektiv verklighet utan tvärtom i sig själv skapar en subjektiv sådan (Winther Jørgensen & Phillips 2000:104).

Jönsson (2010:106) adresserar relationen mellan makt och vetande inom den Foucault-inspirerade diskursanalysen. Då vi resonerar och pratar om fenomen tillskriver vi också dem en auktoritet, som i sin tur samspelar med valet av en intervention eller teknik för att korrigera ett icke önskvärt beteende hos en individ. Domar använder sig av språket som verktyg för att förklara och bedöma parternas inställningar. Staten, via det som sägs i domen, får också ett ingripande och maktutövande över den enskilda individen, oavsett om resultatet är ett friande eller fällande.

Makt

Mot bakgrund av diskurs i allmänhet och Foucault i synnerhet blir användandet av begreppet *makt* mer eller mindre ofrånkomligt. Vi vill poängtera att vi utgår från begreppet på flera olika sätt. Dels finns det en uppenbar dimension av maktutövande i vår empiri - både genom socialtjänstens utredning och genom domstolens beslut. Dels finns det mer subtila och

delikata maktdimensioner att ta hänsyn till, exempelvis språkanvändning. Vår ambition är att låta maktbegreppet följa med in vår empiri både i snäv och vid definition. Även om begreppet makt och Foucault är tätt sammanvävda innehåller Foucaults syn på makt viss problematik ur en analytisk synvinkel. Foucault beskriver makt som att den inte utgår från förutbestämda grupper eller aktörer i samhället, eller för den delen staten. Makt är snarare något som produceras över hela samhällets sociala spektrum (Winther Jørgensen & Phillips 2000:20). Margaretha Järvinen (1996) beskriver Foucaults idé om makt som att den är repetitiv och självförstärkande. Utöver detta existerar den också i alla relationer och interaktioner, och utgår således inte från någon specifik person, institution eller plats. Problemet med ett sådant perspektiv på makt är att det i stort sett omöjliggör en analys med utgångspunkt i att vissa positioner i samhället besitter mer makt än andra (ibid.) och på så vis mer eller mindre förnekar eller åtminstone ifrågasätter maktstrukturer på makronivå. Jacobsson (2006) påpekar att socialsekreterare i praktiken har ett tolkningsföreträde när de genomför sin utredning. Underlaget som rätten baserar sina bedömningar på behöver innehålla ett trovärdigt underlag som motiverar till den föreslagna tvångsvården. Här tycker vi att det blir rimligt att tillskriva socionomen en förhållandevis stor makt kopplat till professionen och motparten i målet får anses hamna i en beroendeställning. Vid huvudförhandlingen framträder också ett maktspel mellan olika aktörer där den unge, genom sitt offentliga biträde, företräds av en rättslig logik som får möjlighet att utmana den terapeutiska logik som socionomen representerar (Jacobsson 2006).

Metod

Metodologiska överväganden

Forskningen kring samhällsprocesser är betjänt av att använda såväl kvantitativa som kvalitativa metoder, såsom: enkätundersökningar, intervjuer, textanalyser och observationer. Det är inte ovanligt att kombinera en kvalitativ studie med en kvantitativ, eller vice versa, för att skapa sig en tydligare uppfattning om ett fenomen (Ahrne & Svensson 2015:9). Stora delar av samhällslivet saknar dock möjlighet att låta sig kvantifieras, vägas eller mätas. När vi vill studera varför människor beter sig på ett specifikt sätt eller hur beslut fattas behöver vi använda oss av kvalitativa metoder (Ahrne & Svensson 2015:12). "Med hjälp av kvalitativa metoder kan man fånga in nyanser och sätta in normer och värderingar i ett sammanhang på ett helt annat sätt än med kvantitativa metoder"(Ahrne & Svensson 2015:12). Med tanke på våra frågeställningar och vårt val av empiri finner vi att valet av en kvalitativ studie är

motiverat. Här tänker vi främst på att domar är dokument som kan studeras, problematiseras och diskuteras utifrån en rad olika utgångspunkter. Det finns också en bredd i LVU-ärenden: olika rekvisit, barnets ålder och inställningar hos vårdnadshavare etc. Utöver detta finns det även, i empirins innehåll, ett samspel och växelspel mellan de olika aktörerna som vore näst intill omöjligt att porträttera eller illustrera med hjälp av mer kvantitativt inriktade metoder. Ett exempel på detta kan vara hur beteenden problematiseras eller vad som framställs som normalt eller onormalt. Vi har, med ovanstående tagit i beaktning, därför landat i beslutet att använda oss av en renodlat kvalitativ ansats. Alan Bryman (2011:340-341) isolerar i huvudsak tre punkter där en kvalitativ ansats skiljer sig från en kvantitativ: En induktiv hållning - alltså att teorin grundar sig på vad forskningsresultaten visar; en tolkningsinriktad syn på verkligheten - att det inte finns en någotsånär absolut sanning utan att denna är beroende av sociala subjekts tolkningar; en ontologisk och konstruktionistisk grundinställning - att exempelvis sociala egenskaper är resultat av samspel individer emellan. Vårt val av metod motiveras primärt med att vi är intresserade av en djupgående och undersökande studie. Mer specifikt har vi landat i att använda oss av diskursanalys. Denna ingång är särskilt intressant för vår studie eftersom domstolarna antar rollen som kanal inte bara för sitt eget maktutövande, utan även för socialnämndens. I förlängningen också socialtjänstens och slutligen den enskilde socialsekreterarens. Centralt i diskursanalysen är alltså språket och idén om att språket "konstituerar eller producerar den sociala verkligheten" (Bryman 2011:474). Vidare ställer också diskursanalys vissa analytiska krav, i de fall texter studeras är det inte texten som sådan som granskas. Istället studeras texten alltid i ett sammanhang där det underförstådda och vilka kategoriseringar den bidrar till är vad som är av intresse (Boréus 2015:164).

Kritisk diskursanalys

Den kritiska diskursanalysen har ett angreppssätt som i varierande mån problematiserar vad vi ämnar undersöka. Empirin ligger till grund för att kritiskt granska en diskurs kring ett fenomen. Vårt att föra till protokollet är att den kritiska diskursanalysen är något av en paraply-teori med flera olika inriktningar som spretar kors och tvärs (Winther Jørgensen & Phillips 2000:66).

Kritisk diskursanalys betonar ytterligare språkets roll som maktkanal (Bryman 2011:483). Att analysera material med hjälp av kritisk diskursanalys kan ses som ett förehavande som sker på

tre olika nivåer (Boréus 2015:180). En första nivå handlar om att analysera *texten*. Detta kan göras genom att exempelvis studera ordval, ordföljder eller särskilda grammatiska egenskaper. På diskursnivå analyseras hur diskurser och texter påverkar varandra. På en tredje nivå analyseras den sociala praktiken, det vill säga “hur diskursen (den språkliga praktiken) sätts in i ett socialt sammanhang” (ibid.). Boréus (ibid.) förtydligar också att det på den tredje nivån krävs att forskaren tar ett språng från den språkliga analysen och istället fokuserar på en bredare form av samhällsanalys. Den kritiska diskursanalysen tar stor hänsyn till språkbruk och det faktum att språket hänvisar tillbaka till redan existerande diskursiva strukturer (Winther Jørgensen & Phillips 2000:13). Ett språk eller en text representerar alltså inte enbart sig själv utan också den språkliga styrning som producerat dem från första början. För vår empiri är detta relevant på så sätt att domarna, alltså dokumenten och det språk som används, förutom att praktisera diskurser i sig själv också reproducerar tidigare diskurser. Exempelvis förarbeten och HFD-referat, som vi nämnt ovan.

Faircloughs kritiska diskursanalys

Sammanfattningen som Boréus gör ovan är hämtad från Faircloughs kritiska diskursanalys. I denna tradition är endast språket, eller lingvistik, det element som producerar och reproducerar diskurser (Winther Jørgensen & Phillips 2000:72–73). Enligt Fairclough består varje enskilt fall av språkbruk av tre olika dimensioner, i likhet med hur Boréus beskriver det ovan; en text (eller tal, bild, etc.), en diskursiv praktik, och en social praktik (Winther Jørgensen & Phillips 2000:74). Ur ett analytiskt perspektiv innebär dessa dimensioner att studera tre olika egenskaper eller processer av ett språkbruk:

“Det vill säga man ska se på 1) textens egenskaper (*text*); 2) de produktions- och konsumtionsprocesser som är förbundna med texten (*diskursiv praktik*); och 3) den bredare sociala praktik som den kommunikativa händelsen är en del av (*social praktik*).” - (Winther Jørgensen & Phillips 2000:74)

Inledningsvis görs alltså en analys av själva textens utformning; hur är den uppbyggd? Vilka ord används? Hur argumenterar den? I ett andra steg görs försök att analysera vilka diskurser som påverkar texten, och vilka diskurser texten själv producerar eller reproducerar. I en slutlig fas görs en tolkning av vilka sociala processer som påverkas av detta diskursbyggande. Vår analys kommer huvudsakligen, men inte uteslutande, att röra sig i de två förstnämnda nivåerna. Det faller sig naturligt att i huvudsak analysera textens utformning och dess

egenskaper med tanke på att allt som sagts under förhandling eller de händelser som aktualiserat domen uteslutande förmedlas genom denna text. Det blir därför också relevant att analysera vilka diskursiva praktiker som påverkas av texten. Den tredje nivån får i studiens sammanhang främst ses som ett diskussionsverktyg.

Urval

Kvalitativ forskning, till skillnad från kvantitativ, använder sig oftast av ett målstyrt urval. Anledningen till det är att forskaren vill rikta uppmärksamheten mot deltagare eller fall som garanterar ett tillräckligt stort mått av innehållsmässig variation i sitt stickprov (Bryman 2011:392). Vi utgår således i stor utsträckning från de forskningsfrågor vi valt och riktar blicken mot enheter (dokument, organisationer eller individer) som berör dessa. Givet våra tidigare resonemang och det faktum att vi är intresserade av maktspel och diskurser som framträder i mål rörande omhändertagande av barn, föll det sig naturligt att studera skrivna domar från förvaltningsrätten. Dessa har vi tagit fram genom att söka på Juno (tidigare Karnov). Studiens omfång och tidsram tvingar oss dock att utifrån ett antal olika parametrar smalna ner urvalet till en för oss hanterbar siffra. Syfte och frågeställningar gjorde att vi, efter en del diskussion, beslöt att enbart studera domar där ansökan gjorts utifrån §2 LVU. Vi har även valt att uteslutande använda oss av domar från 2018–2020 då vi inte är intresserade av en tidskomparativ studie, utan vill studera hur fenomenen uttrycker sig i nutid. Vi har också avgränsat sökningarna till framställanden gjorda av socialnämnden i en på förhand bestämd mellanstor svensk kommun, detta för att göra sökresultaten möjliga att botanisera i. Vi har sedan sållat bland sökresultaten för att säkerställa en stor spridning på barnens ålder. Detta har vi gjort för att täcka in stora delar av det åldersspann som lagstiftningen (LVU) benämner. Med ovanstående tagit i beaktning avgränsar vi oss i denna studie till 13 olika unika domar. Det ger oss en innehållsmässig bredd, dels är olika sociala problem representerade. Dels ger det oss det åldersmässiga spannet vi önskat oss, i vår studie representeras barn i åldrarna 1 till 15 år (se bilaga 1).

Vi använder oss således av ett icke-sannolikhetsurval, då vi inte finner det relevant eller ens möjligt med ett representativt urval inom ramen för denna uppgift. Den typ av icke-sannolikhetsurval som vi valt att arbeta efter är en subjektiv explorativ urvalsmodell. Med denna typ av urval är forskaren delaktigt och styrande i urvalsprocessen för att rikta sig mot enheter (texter, personer) som kan antas vara avgörande för studien (Denscombe 2016:74–

75). Ett subjektivt urval av domar är alltså ett sätt att försäkra oss om en tillräcklig bredd och djup innehållsmässigt.

Det kan, ej helt grundlöst, påstås att vårt insamlade material om 13 domar är alltför magert för att kunna dra relevanta slutsatser. Dokumenten vi studerar är dock av sådan art att de kan anses väga tyngre än den text de själva producerar. Detta genom att domar har som uppgift att utformas utifrån aktuell lagstiftning, och därigenom kan antas sträva efter någon form av nationell likriktning. Utöver detta refererar många domar till förarbeten, propositioner eller prejudikat (HFD-referat) och andra vägledande dokument. De reproducerar alltså diskurser och förhållningssätt från långt många fler källor än bara sina egna utlåtanden och bedömningar, varför vårt urval kan betraktas som adekvat och tillräckligt utifrån våra frågeställningar och syfte (se Boréus 2015:184–185). Varför föll valet på domar från förvaltningsrätten och inte från en överinstans? Det är en relevant invändning, inte minst då dessa domar med mycket få undantag överklagas till övre instans (kammarrätten). Det blev dock mycket tydligt under insamlingsfasen av empiri att förvaltningsrättens domar är betydligt “matigare” omfångsmässigt samt refererar till utredning och socialnämnden utan mellanhand. Domar som överklagas av motpart (vårdnadshavare eller barn) får inte heller bifall i överinstans i större än marginell utsträckning. Av 228 sådana överklaganden av § 2 LVU i hela landet 2008 ändrades domen endast i 22 av fallen (Socialstyrelsen 2009).

“Bakgrundspåståenden genom beskrivningar av missförhållanden i nu- och dåtid dominerar både utredningstexterna och domarna. Länsrättsdomarna har dock ett väsentligt mer begränsat textomfång än utredningarna och kammarrättsdomarna är ännu mer kortfattade. Domskälen i de senare består i flertalet fall av instämmanden i underrättens bedömningar” (Alexius 2013:190).

Citatet ovan menar vi stödjer vårt resonemang. Värt att notera är att vi på grund av sekretesslagstiftning inte heller har någon möjlighet att studera socialnämndens utredningar direkt, utan får hålla tillgodo med förvaltningsrättens referat från nämnda utredning. Vi vill också benämna det faktum att vi använder oss av tre olika frågeställningar, olika på så vis att de belyser tre olika aktörer eller fält, vilket gör att antalet domar behöver begränsas. Vi gör bedömningen att 13 domar, i sammanhanget, ger oss tillräckligt mycket material och gör frågeställningarna rättvisa. Vilket i sin tur argumenterar för en trovärdighet i valet av empiri. Värt att nämna är att varje enskild dom kan innehålla fler än ett barn, då syskonskaror ofta behandlas i en och samma dom. I våra domar förekommer syskon i sex fall av tretton (se

bilaga 1). I vår analys använder vi fingerade namn för att benämna barnet/barnen (se bilaga 1). För att benämna vårdnadshavare har vi använt oss av XX för modern och YY för fadern. Vi redovisar inte ålder på barnet i samband med de citat vi använder i vår analys, utan hänvisar återigen till bilaga 1 för denna information.

Under urvalsprocessen har vi varit betjänta av vår förförståelse kring LVU-lagstiftning. Dels bidrar socionomutbildningen med kunskap, genom att en förhållandevis stor del av utbildningen består av juridikstudier i socialrätt. Dels har båda författare erfarenheter av att ha arbetat inom socialtjänsten under utbildningstiden och därigenom, i varierande grad, kommit i kontakt med tvångsvårdslagstiftning. Detta har sammantaget varit till mycket stor nytta då vi tagit oss an empirin. Vi menar att det vore mycket svårt att helt utan praktiska eller juridiska förkunskaper ta sig an ett forskningsprojekt som berör socialtjänsten, kanske i synnerhet när det kommer till tvångslagstiftning. Vi är därför tacksamma att vi kunnat lita oss mot denna förförståelse och erfarenhet under arbetets gång. Man kan också argumentera för att det i viss mån skulle kunna påverka våra tolkningar, vilket är ett faktum vi ställer oss ödmjuka inför.

Metodens tillförlitlighet

Reliabilitet och validitet utgör traditionellt nödvändiga byggstenar inom den kvantitativa forskningen medan dessa begrepp kan sägas ha en något mer ifrågasatt alternativt anpassad position inom kvalitativa studier (Bryman 2011:351). Eftersom vår forskning är kvalitativ och dessutom utgår från tolkningar är det skäligt att anta att den externa reliabiliteten framstår som låg. Vi inser alltså att studier av denna typ är svåra att upprepa. Den interna reliabiliteten går dock att argumentera för eftersom båda forskare utgår från samma frågeställningar, teman, och kodningsscheman (Bryman 2011:352). Dessutom hålls löpande dialoger och diskussioner inom forskarlaget för att vidhålla en likriktad ansats. Som alternativt begrepp särskilt anpassat för kvalitativ forskning nämner Bryman (2011:354) pålitlighet. Här handlar det om att säkerställa att samtliga steg i forskningen beskrivs och redogörs för. På så vis möjliggörs för läsaren att kunna bedöma i vilken grad slutsatser dragna av forskaren är relevanta.

Vad gäller validitet kan den externa validiteten med rättvisa bedömas som låg när det kommer till kvalitativ forskning. Då urvalet är snävt begränsas möjligheten att dra generella konklusioner utifrån samhället som helhet (Bryman 2011:352) Den interna validiteten, alltså enigheten mellan analys och teoretiska resonemang, är ofta hög i kvalitativa studier. Eftersom

empirin analyseras grundligt ter sig de teoretiska slutsatserna rimliga i relation till forskarens observationer. Bryman (ibid.) uttrycker det som att en långvarig närvaro i materialet försäkras detta. Vill en problematisera vår studie kan invändningar göras utifrån att vi studerar ett textmaterial som i grunden också är en produkt av en muntlig förhandling. Därigenom går vi miste om en dimension i vad som kommuniceras, och hur. Kvalitativa studier lägger i regel fokus på aspekter som är mer eller mindre bundna av sin kontext. Det blir därför svårt att eftersträva en överförbarhet från ett empiriskt material till ett annat, alternativt från en tid till en annan. Av vikt är istället att forskaren tillhandahåller beskrivningar av ett fenomen som är tillräckligt täta och innehållsrika för att läsaren själv ska kunna bedöma eventuell överförbarhet (Bryman 2011:355).

Bearbetning och kodning

I vår analys av empirin utifrån våra frågeställningar har vi inte varit intresserade av att analysera hur direkta rekvisit uppfylls eller vad som, exempelvis, anses vara barnets bästa. Vårt fokus ligger på diskursiva analysmetoder, och då huvudsakligen språkanvändning, samt hur denna bidrar till att skapa eller förmedla diskursiva hållningar. I bearbetningen av vårt material har vi initialt tillämpat en övergripande och strukturell genomlysning av de aktuella domarna. Detta för att lära känna dokumenten och därigenom få en inledande överblick kring vilka diskurser och teman som yttrar sig i materialet (Boréus 2015:185). Detta har fått agera brygga från en förbehållslös, induktiv ansats, till ett mer deduktivt och målsökande angreppssätt. Det blev tydligt att de olika domarna har teman som både särskiljer och förenar dem. Eftersom våra dokument representerar en bredd av vad som kan tänkas framträda i LVU-ärenden snarare än likartade fall, blir det för vår del meningsfullt att låta domarna kommunicera med varandra.

Vi har tagit oss an vår empiri genom att söka olika teman, exempelvis gemensamma nämnare i sättet att tala om vissa fenomen såsom vi beskrivit i våra frågeställningar. Vid kodningsfasen av empirin utgick vi från följande teman:

1. Hur beskrivs barnets situation/barnperspektivet?
2. Hur problematiseras/normaliseras vårdnadshavare?
3. Socialnämndens trovärdighet

Efter att ha katalogiserat empirin utifrån dessa tre teman uppenbarade sig ett flertal mönster som var av vikt att belysa. Exempelvis fann vi värde i att bryta upp temat “barnperspektiv” i olika underkategorier, som senare presenteras i resultat- och analysdelen, exempel på en sådan underkategori är barnets behov. Ett annat exempel är hur vårdnadshavare huvudsakligen problematiserades utifrån kategorierna “missbruk” och “våld”. Vår tematisering av socialnämndens trovärdighet fick inte riktigt det genomslag vi inledningsvis hade hoppats på, vilket också visar sig i analysen.

I en slutlig fas av bearbetningen analyserade vi vårt material med hjälp av den teori- och begreppsapparat vi tidigare presenterat.

Texter och Modalitet

När vi analyserar texter finns det en mängd olika verktyg att tillgå. Fairclough fokuserar i sin kritiska diskursanalys på *interaktionella kontrollen* (vem sätter agendan i samtal?), *metaforer*, *etos* (*konstruktioner av identiteter genom kroppsliga drag och språk*) och *grammatik* (Winther Jørgensen & Phillips 2000:87). Vi har i vår i vår studie tittat närmare på ett element av den grammatiska grenen, nämligen *modalitet*. Termen modalitet betyder rätt och slätt “sätt”. Vid textanalyser där modalitet figurerar riktas blicken mot talarens nivå av instämmande i ett specifikt uttalande (ibid.). I kontexten av vår studie blir det ett verktyg för att granska hur förvaltningsrätten tillskriver påståenden olika grad av trovärdighet. Exempel på hög grad av instämmande (modalitet) från empirin: “Det är i målet ostridigt att det föreligger brister i omsorgen”. Det står i kontrast till det något mer styvmoderliga uttalandet: “Vidare ska Tobias enligt denna utredning ha uppvisat stressymptom...”. Modalitet kan här beskrivas som grad av sanning i ett påstående. Med vilken grad av säkerhet framförs argumentationen? “Båda föräldrarna brukar alkohol på ett sätt som bidragit till negativa konsekvenser för barnens hälsa, utveckling och säkerhet”. Citatet lämnar inte mycket till tolkningsutrymme för läsaren. Begreppet modalitet ska ses som ett komplement till våra övriga metodologiska verktyg.

Etiska överväganden

Som forskare har vi att förhålla oss till lag (2003:460) om etikprövning av forskning som avser människor, då våra studier berör en särskilt utsatt målgrupp, samt kan anses innehålla känslig information. Lagen omfattar dock inte arbete på grundnivå eller avancerad nivå vid

högskola. Det ska emellertid understrykas att det ingalunda är oproblematiskt att använda sig av domar då de innehåller fullständiga personuppgifter om barn/unga och deras vårdnadshavare. Ett samtycke har följaktligen ej heller kunnat inhämtas.

Bryman (2011) beskriver i huvudsak fyra etiska principer eller krav att förhålla sig till när en bedriver forskning; Informationskrav, samtyckeskrav, konfidentialitetskrav och nyttjandekrav. Vi har behövt förhålla oss till samtliga fyra men studiens karaktär har i huvudsak ställt krav på konfidentialitet och nyttjande. Trots att dokumenten är offentliga handlingar och därför finns tillgängliga för allmänheten har det varit av vikt för oss att anonymisera individerna i domarna med största möjliga precision. Det går att argumentera för att vår studie är ett ingrepp i individernas integritet, därför väljer vi att inte nämna några namn som har likheter med de faktiska personerna. Det är också av anonymitetsskäl vi valt att inte bistå med vilken kommuns socialnämnd vi använder oss av i vårt urval. Nyttjandekravet innebär att insamlade uppgifter som omfattar individer enbart får användas i studiens syfte (Bryman 2011:132). För vår del har detta inneburit att vi inte tillhandahåller vilka domar vi använt oss av. Det har också inneburit att vi behandlat personuppgifter med aktsamhet under studiens gång, samt att vi raderat allt empiriskt material när studien avslutats.

Informationskravet innebär att forskaren ska informera berörda parter om undersökningens syfte och samtyckeskravet medför ett ansvar att säkerställa deltagarnas frivillighet avseende sin medverkan (Bryman 2011:131–132). Vårt val av empiri och det faktum att handlingarna är offentliga gör informationskravet och samtyckeskravet obsoleta att förhålla sig till bortsett från vad vi nämnt ovan. Det går att argumentera för att vår empiri kan anses som integritetskränkande att studera, med tanke på sakens natur och att samtliga personuppgifter finns att tillgå i domarna. Det ska dock sägas att domarna, i samma stund som de tillkännages, blir offentligt material. De är alltså dokument som är fria att efterfrågas av den enskilde. Detta är en ofrånkomlig del av offentlighetsprincipen.

I den mån vi använder oss av namn i vår resultat- och analysdel är samtliga dessa givetvis fingerade. Namnen vi använder är konsekventa genom studien, det vill säga att samma namn hänger ihop med samma barn under hela analysen.

Arbetets fördelning

I inledningen av projektet gjorde vi tillsammans en planering om att ses tre dagar i veckan för att skriva gemensamt, hämta in empiri, och diskutera utifrån frågeställningar. Övrig tid valde vi att framförallt att läsa litteratur och i viss mån att skriva på var sitt håll. Kodning av empiri har också i stor utsträckning gjorts på skilda håll. Efter inledande kodningsfas har vi tillsammans gått igenom våra resultat för att kontrollera att de överensstämmer. Båda författarna har analyserat samtligt material. Under vägen har vi insett att vi behövt skruva upp tempot något då arbetet varit mer kreativt när båda skrivit ihop. Båda författare har bidragit med text och satt sin prägel på studien. Vi har ägnat avsevärd tid åt att diskutera och förankra våra resonemang så att båda författare kan känna sig trygga med formuleringar och resultat. Vår handledare har fungerat som ett viktigt bollplank under arbetets gång, bland annat genom förslag på hur vi kunde prioritera våra frågeställningar och ytterligare tips på forskning i ämnet.

Resultat och analys

Reflektion över LVU-domarna i allmänhet

Det blev en naturlig del av vår studie att jämföra domarna sinsemellan. Det bör dock poängteras att detta inte var något vi initialt prioriterade och med tanke på urvalsprocessen bör man också fråga sig hur stora slutsatser som är rimliga att dra härifrån. Vad som dock kan anses vara ställt utom rimligt tvivel är skillnaden i omfång textmässigt sett. Den kortaste domen är endast 6 sidor lång medan den längsta är 12 sidor. Vad innebär det rent konkret? Vi tycker oss se två förklaringar till fenomenet. Dels identifierar vi en argumentationsteknisk komplexitet, inte sällan kopplat till mer svårbedömda fall som kräver omfattande referenser till sakkunniga, förarbeten etc. Dels tycker vi oss se att personen eller personerna som författat domen gjort ett aktivt val att referera mer ingående till socialnämndens utredning, samt att på ett tydligt sätt lyfta in barnperspektivet i texten. Vad som däremot, något överraskande, inte påverkar textmängden nämnvärt är att en och samma dom kan omfatta flera syskon. Rätten för ett generaliserande resonemang utifrån hela syskonskaran. Det är något som går stick i stäv med rådande praxis vad gäller BBIC-konceptet och barnets bästa (Socialstyrelsen 2018a).

Samtliga domar i vår empiri leder till bifall av socialnämndens ansökan om beredande av vård enligt LVU. I vår studie har det inte något egenvärde i sig att domstolen dömt på det ena eller andra sättet. Möjligen skulle man kunna hävda att det vore intressant att granska hur eller om en dom där socialnämnden inte fått bifall skiljer sig. Det har dock inte varit möjligt utifrån våra urvals-parametrar. Återigen, vårt empiriska urval är alltför magert för att dra en säker slutsats men det pekar onekligen i en riktning. Väljer socialnämnden att ansöka om ett omhändertagande leder detta alltså vanligtvis till ett beslut om tvångsvård, som exempel kan nämnas 93% bifall av LVU-ansökningar i Stockholms län 2008 (Socialstyrelsen 2009). Detta är siffror som går att tolka på olika sätt. En tolkning är att en inledd LVU-utredning i det närmaste är att betrakta som ett beslut om LVU. En annan tolkning är att socialnämnden sällan utmanar rådande praxis gällande bedömning av rekvisit i LVU.

Den dåliga föräldern - hur konstrueras vårdnadshavare i LVU-domar?

Den i särklass vanligaste porträtteringen av vårdnadshavare är beskrivningar av vad vi kallar för *den dåliga föräldern*. Samtliga studerade domar innehåller, i varierande men påtaglig mån, beskrivningar av hur vårdnadshavare brister i sitt föräldraskap. I vår empiri målas det *dåliga föräldraskapet* upp genom två tematiska kanaler – dels en praktisk, dels en mer emotionellt viktad.

Beskrivningar av vårdnadshavares situation

I praktiska beskrivningar av ett *dåligt föräldraskap* framträder två, djupt diskursivt förankrade, synsätt på normativt avvikande beteenden. Det ena är olika former av missbruk och det andra är våld, bråk, eller konflikt mellan vårdnadshavare. Ur ett rent juridiskt synsätt, relaterat till § 2 LVU, landar olika former av missbruk som förekommer i vår empiri ofta i att detta anses påverka omsorgsförmågan i så hög grad att det uppfyller rekvisitet ”brister i omsorgen”. Distinktion görs dock i vissa av domarna som hänvisar till prop. 1989/90:28, denna proposition statuerar att problem hos föräldrarna i sig inte är skäl för omhändertagande av barnet, utan att det väsentliga är hur dessa problem påverkar samma barn. Exempel på beskrivningar av missbruk ur empirin:

”XX misstänks ha ett missbruk av både mediciner och alkohol. Även YY misstänks ha ett problematiskt förhållande till alkohol.” (Edit & Adam)

”...att hon var inne i ett aktivt missbruk” (Simon & Frej)

”Fadern har erhållit ett stödboende via missbruksenheten...” (Lina).

”Föräldrarna bagatelliserar sitt drickande...” (Marie, Dhani, Amit, Sara)

Vad gäller bråk och konflikt mellan vårdnadshavare tolkas detta i regel utifrån samma proposition där det också står skrivet att det inom begreppet ”brister i omsorgen” även inryms om barnet påverkas negativt av djupa konflikter mellan föräldrarna. Tolkningar att bevittnande av våld mellan föräldrar är att betrakta som psykisk misshandel av barnet förekommer också i empirin. Följande citat illustrerar konfliktsituationer mellan vårdnadshavare:

”YY har utsatt XX för våld i hemmet. /.../ Vid det senaste tillfället var XX höggravid” (Robin & Rasmus)

”Deras långtgående konflikt grundar sig i att XX vill ha ensam vårdnad om Henry.” (Henry)

”Föräldrarnas relation har under Linas uppväxt kantats av missbruk och det har också förekommit våld inom familjen.” (Lina)

Språkligt sett varierar graden med vilken säkerhet ett problemområde fastslås. Här blir det relevanta att tänka i termer av modalitet. I vilken utsträckning talaren (här rätten) instämmer i ett påstående kan översättas med grad av ”affinitet” (Winther Jørgensen & Phillips 2000:87). Att ”YY har utsatt XX för våld” är svårt att betrakta på annat sätt än att det är den absoluta sanningen, ett objektiva faktum som presenteras. Det är också tydligt att ambitionen ligger i att beskriva YY som förövare snarare än XX som offer. I andra fall är påståenden långt mer lösryckta. Exempelvis i fallet med Edit och Adam. Här nöjer texten sig med att betrakta blotta misstanken av att XX missbrukar mediciner och alkohol som illa nog. Liknande misstanke fästes vid YY i samma fall, här i ännu vagare ordalag då ordet missbruk inte ens nämns, utan skrivs om till ”problematiskt förhållande till alkohol”.

Olika beskrivningar av vårdnadshavares mående är också vanligt förekommande. Nedan följer en rad exempel på när en vårdnadshavares mående direkt eller indirekt avhandlats och på så vis vägts in i en slutgiltig bedömning:

”Aktuell utredning inleddes efter information om att XX dåliga mående eskalerat och hon uttryckt hot mot *kommunal instans* och socialförvaltningen” (Naima & Shirin)

”Det finns en allvarlig och djupgående konflikt mellan föräldrarna. Vårdnadshavarna har genomgående fokuserat på konflikten...” (Jim, Caroline, Andrea)

”Hon har då också upplevts som irriterad” (Tobias)

”...hennes dåliga mående var en del av deras vardag” (Simon & Frej)

”XX isolerar sig mycket hemma...” (Klara)

Samtliga citat ovan beskriver måendet eller situationen hos en eller båda vårdnadshavare. I fallet med Naima och Shirin beskrivs att mammans dåliga mående till och med ligger till grund för initierandet av utredningen. Gemensamt för nämnda domar är att textens utformning i någon mån problematiserar en förälders dåliga mående. Att “*XX dåliga mående eskalerat*” eller att “*...hennes dåliga mående var en del av deras vardag*” är givetvis beklagligt men berättar egentligen ingenting om barnens situation. Effekten blir snarast ett skuldbeläggande och en uppmaning eller vädjan till föräldrarna att inte må dåligt.

Hittills i detta stycke har vi illustrerat hur rätten beskriver vårdnadshavares brister. Den kanske enskilt vanligaste formuleringen som används för att argumentera för omhändertagande är *brister i omsorgen* samt olika variationer av *föräldraförmåga* (ofta i kombination med *brist*). Exempelvis:

“Föräldrarna har även brustit allvarligt i att erbjuda Ali adekvat, tydlig och konsekvent gränssättning...”
(Ali)

“YY brister även i omsorgen vad gäller vägledning...” (Klara)

“Enligt socialnämnden brister båda vårdnadshavarna i omsorgen...” (Robin & Rasmus)

I uttrycket *brist* finns ett juridiskt intresse att adressera rekvisitet i §2 LVU. Det kan alltså i någon mån påstås att det är av rätten att anse som en ren nödvändighet att använda ordet eller begreppet. Utöver detta finns det dock en annan nivå på språkbruket som är relevant att analysera, nämligen det faktum att vi som grupp anses vara överens om vad *omsorgsbrist* innebär. På denna nivå presenteras en diskurs om att vi också vet vad det innebär att vara en bra eller tillräcklig förälder. Det finns givetvis närmare beskrivningar av vad det innebär i förarbetena till LVU, men ett användande av begreppet med sådan frekvens signalerar även att denna vetskap antas vara inneboende hos gemene man. Jacobsson (2006) beskriver det som att kognitiva och normativa värderingar kan sägas utgöra konsensus och inte blir föremål för debatt utan tas för givna.

Mottaglighet

I domarna görs också en betydande poäng av att beskriva vårdnadshavares olika inställning till frivilliga insatser och deras mottaglighet för hjälp och stöd. Detta är i likhet med stycket ovan också ett juridiskt krav. Enligt §4 LVU måste en ansökan om beredande av vård enligt LVU bland annat redogöra för vilka åtgärder som tidigare vidtagits. Detta är något som avhandlas i samtliga domar vi studerat, ofta genom ganska ingående beskrivningar av vilka frivilliga insatser som socialtjänsten tidigare har försökt att arbeta utifrån. Vad som däremot skiljer sig åt, och har viss effekt, är hur de olika domarna väljer att beskriva detta. Nedan följer en rad exempel på hur mottaglighet avhandlas.

”...inte längre velat ta emot behandling...” (Naima & Shirin)

”...hon varit oförmögen att tillgodogöra sig det stöd och de råd som hon fått.” (Tobias)

”...tar inte emot stöd” (Simon & Frej)

”Föräldrarna blev vid ett möte med socialtjänsten så sent som nio dagar före det omedelbara omhändertagandet informerade om hur föräldraförmågan påverkas av alkohol och narkotika.” (Marie, Dhani, Amit, Sara)

”Hon visar varken intresse eller förmåga...” (Klara)

”...eftersom XX saknat förmåga att ta till sig den hjälp som hon fått.” (Klara)

”XX och YY har båda uttryckt en tydlig vilja /.../ att ta emot stöd i sitt eget föräldraskap” (Ali)

I dessa citat ligger två olika typer av beskrivningar gällande mottaglighet. Den vanligaste formen är olika varianter av ganska oladdade beskrivningar, exempelvis “tar inte emot stöd” eller “inte längre velat ta emot behandling”. Här ses stödet som någonting som erbjuds men som avböjts av vårdnadshavare. I andra fall är beskrivningarna långt mer laddade. I fallet med Klara beskrivs inte hjälpen som något konkret som erbjudits vårdnadshavaren. Här landar istället texten i att, genom avhandlande av tidigare åtgärder, snarast beskriva densamma. Detta illustreras genom att vårdnadshavare beskrivs ha “saknat förmåga” eller som att hon “visar varken intresse eller förmåga”. Liknande resonemang kan skönjas i Tobias fall. Resultatet av detta lingvistiska förfarande blir att vissa vårdnadshavare uppfattas som föränderliga och vissa som identifierade med sin avsaknad av mottaglighet. Att beskriva Klaras mamma som att hon saknar förmåga är att insinuera att det är personlighetsdrag hos henne som saknas. Att istället skriva “tar inte emot stöd” skänker en helt annan handlingskraft till vårdnadshavare och ingjuter en känsla av aktiva ställningstagande snarare än oföränderliga personligheter.

Men du är inte helt värdelös, mamma

I domarna syns också en tendens i att erkänna föräldrars goda vilja eller omvårdande intentioner. Detta genom att rätten uttryckligen skriver att föräldrarnas kärlek till sina barn står bortom allt rimligt tvivel. Begreppet modalitet får här representera grad av sanning eller säkerhet i rättens påståenden och hur det tar sig uttryck i text (Winther Jørgensen & Phillips 2000:88). I fyra av våra domar står detta skrivet med all önskvärd tydlighet:

”XX beskrivs som mycket kärleksfull mot sina döttrar. Förvaltningsrätten ifrågasätter inte detta...”
(Naima & Shirin)

”Förvaltningsrätten tvivlar inte på att XX och YY älskar sina barn och att de vill att barnen ska flytta hem.” (Edit & Adam)

”Förvaltningsrätten ifrågasätter inte att YY och XX älskar sina barn...” (Marie, Dhani, Amit, Sara)

”Rätten ifrågasätter inte att såväl XX som YY hyser stor omtanke om dottern...” (Carola)

Skäligen kan en ställa sig frågan vad som är poängen med detta. Det är heller ingen, oavsett hur texten är skriven, som påstår att förvaltningsrätten ifrågasätter vårdnadshavares kärlek till

sina barn. Förvaltningsrätten svarar alltså på ett påstående som ingen part uttryckligen artikulerar, men som möjligen ligger implicit i det som inte sägs. Detta får ses som ett försök att jämna ut vågskålarna i föräldraskapet då detta fram till citaten ovan beskrivits som bristande eller direkt dåligt. Att Förvaltningsrätten väljer att skriva som de gör i dessa fall får också effekten att frilägga föräldrarna från skuld, i den mån det är möjligt. Att erkänna föräldrarnas kärlek kan läsas som "ni är inte dåliga föräldrar, ni är bara offer för olyckliga omständigheter". Detta saknar dock juridisk eller faktiskt vikt, och får därför om något ses som ett försök att förmildra bisterheten som rimligen uppstår hos föräldrarna. Detta förmedlar och producerar också en diskurs kring att en förälders kärlek till sina barn är mycket svår, om inte omöjlig, att ifrågasätta. Samt att denna kärlek inte nödvändigtvis är knuten till handlingar eller händelser, utan snarare är förankrad i ambition eller avsikt.

Hur tar sig barnperspektivet uttryck i LVU-domar?

Perspektiv på barn och barnperspektiv

Vi har tidigare beskrivit hur barnets bästa ska vara av central vikt vid LVU-avgöranden. I lagtexten avhandlas detta som "Vid beslut enligt denna lag ska vad som är bäst för den unge vara avgörande." (Lag 1990:52). Barnperspektivets utrymme skiljer sig, språkligt sett, kraftigt åt mellan domarna. Endast i tre av våra studerade domar (Klara, Simon & Frej, samt Edit & Adam) citeras ovanstående formulering. Samtliga domar citerar övriga rekvisit från LVU som avhandlats, men väljer att inte ta med nämnt stycke. I två av domarna (Marie, Dhani, Amit & Sara samt Jim, Caroline & Andrea) är barnperspektivet mycket tydligt illustrerat. Gemensamt för dessa två domar är att texterna konstant återknyter till hur vissa beteenden påverkar barnen, och inte fäster vidare vikt vid själva handlingen som sådan. Exempelvis vid vårdnadshavares (XX) omhändertagande enligt LOB (lag [1976:511] om omhändertagande av berusade personer med mera):

"XX påträffats berusad /.../ och omhändertagits enligt LOB. I samband härmed framkom att barnen lämnats ensamma hemma under flera timmar."

Andra exempel från dessa två domar är:

"...dricker inte alkohol i den utsträckning nämnden påstår inför barnen"

"...genomgående fokuserat på konflikten och sina egna viljor istället för på barnens situation och bästa"

”...bråk mellan föräldrarna som barnen tvingats bevittna.”

I samtliga av dessa citat återkommer alltså texterna till *hur* barnen påverkas. Det centrala är alltså barnen och inte isolerat för sig vårdnadshavares beteende. Resultatet av detta språkbruk blir att hela domarna genomgående behåller barnet eller den unge i fokus. Även när en vårdnadshavare invänder att LVU är ”...en alltför ingripande åtgärd som inte är för barnets bästa.” bibehålls fokus på vad som är bäst för barnet. Anmärkningsvärt, men kanske inte överraskande, är att båda dessa mål haft samma ordförande i Förvaltningsrätten, denna ordförande förekommer heller inte i några andra av de domar vi studerat.

Barnets behov

Barnets behov är ett tema som återkommer, ibland i förbifarten. Återkommande formuleringar är exempelvis:

”Alis bästa”, ”Ali behöver”, ”Henry är i behov av”, ”Klaras behov”, ”Klaras grundläggande behov”, ”bevaka barnens behov”, ”kan tillgodose samtliga barnens behov”, ”Marie, Dhani, Amit och Sara är i behov av en trygg uppväxt”, ”prioritera barnens behov”

Ordvalet ”behov” är konstant oavsett om det är rättens egna utlåtande eller om det är nämndens, barnets eller en vårdnadshavares uttalande som återges. Språkligt får detta konstanta användande effekten att barnets behov framstår som det utredningscentrala. Rimligt att anta är att detta är ett resultat av juridiskt formulerade diskurser kring barnets behov. Det faktum att även vårdnadshavare refererar till *barnets bästa* och *barnets behov* i texterna tyder på en medvetenhet hos vårdnadshavare kring diskursen alternativt ett stöd och en samverkan genom det offentliga biträdet. Ett liknande språkbruk och att noggrant ta med formuleringen *barnets bästa* signalerar ytterligare med vilken tyngd och med vilket genomslag *barnets-bästa-diskursen* har planterat sig i samhällsmaskineriet. I relation till Faircloughs kritiska diskursanalys kan sägas att detta är en tendens som rör sig på den andra nivån, det vill säga vilka konsumtions- och produktionsprocesser som är direkt förbundna med texten (Winther Jørgensen & Phillips 2000:74). Här blir det tydligt att texten direkt påverkar eller påverkas av diskursiva praktiker genom att den reproducerar och återger formuleringar, och därigenom handlingar, som återfinns i exempelvis lagtext.

Vi har tidigare berättat om BBIC och historiken kring barnperspektivet i tvångslagstiftning. Formuleringar som de vi citerat ovan kan påstås vara följderna av dessa implementeringar. Det är tydligt att många år av metodutformning (BBIC), tillägg i lagstiftning (§1 LVU), samt massiv internationell styrning (Barnkonventionen) gjort att barnperspektivet utan tvivel är en dominerande diskurs. Detta gäller hos såväl domstol som socialtjänsten (nämnden) och vårdnadshavare i vårt material. Denna diskurs produceras i flera riktningar. I en riktning genom att socialnämndens utredning, som i hög grad är formulerad och utformad utifrån de metodstöd som används inom barnutredningar (i huvudsak BBIC), *matar* domstolen med textmaterial skrivet utifrån barnets bästa. I en annan riktning genom att domstolens beslut har en vägledande funktion, via exempelvis prejudicerande fall, som socialnämnden och socialtjänsten också tar del av.

Offentlighetens biträde

Barn under 15 år företräds av sitt offentliga biträde. Hen ska egenskap av ställföreträdare meddela sin inställning till socialnämndens ansökan om vård enligt LVU. Jacobsson (2006) påminner oss om att domslutet är en produkt av en muntlig förhandling. Hon beskriver hur socialarbetaren representerar en terapeutisk logik till skillnad från domare och advokater som sägs representera den rättsliga logiken. Socialsekreteraren ska argumentera för ett omhändertagande och det offentliga biträdet mot. Här uppstår en potentiell konfliktyta vid den muntliga förhandlingen. Det är svårt att dra några större slutsatser utifrån våra frågeställningar och val av empiri på denna punkt men några domar sticker ut. Följande citat framstår som frapperande:

“[Offentliga biträdet] bestrider, i egenskap av ställföreträdare och offentligt biträde för Ferdinand, bifall till ansökan och anför följande. Han har träffat Ferdinand i enrum och anser inte att han är i behov av vård. Ferdinand förnekar att modern har utsatt honom för fysisk eller psykisk misshandel. Han har också uppgett att det går bra i skolan och att han har det bra där hemma” (Ferdinand).

Oavsett om rekvisiten för vård enligt LVU skulle vara uppfyllda eller ej menar vi att uttalandet är problematiskt. Det räcker alltså för det offentliga biträdet att träffa sin elvaåriga klient i enrum för att utreda att han inte är i behov av vård? Även om det faktiskt skulle förhålla sig på detta vis vore det, menar vi, en poäng att rent språkligt uttrycka sig mindre självsäkert som jurist. Ett exempel där offentliga det biträdet har ett tydligt barnperspektiv och använder sig av sakkunnigas uppgifter till grund för sitt resonemang:

“...medger bifall till ansökan och anför sammanfattningsvis följande. Det är visserligen så att barnen delvis uttrycker att de vill flytta hem till mamma och pappa. Det handlar dock om små barn. Adam uttrycker att han inte vill att mamma och pappa ska bråka och att de kommer att bråka om de bor tillsammans. När barnen pratar om sin pappa med socialen och skolpersonal så pratar de också om våldet. Det är tydligt att barnen har en positiv utveckling i familjehemmet. Båda barnen är glada och trevliga och de har inga tendenser till aggressivitet” (Edit & Adam).

Ovan framgår också barnperspektivet på ett tydligare sätt. Meningsuppbyggnaden fokuserar i första hand på barnet och föräldrarna blir sekundära. Vilket vi anser rimmar med lagstiftningens grundtanke.

LVU-domar utgår från barnets bästa vilket i klartext innebär att vårdnadshavare inte kan förvänta sig “ställt utom rimligt tvivel” när de tillskrivs ett beteende. Här finns det en diskrepans från övrig lagstiftning som delvis fått oss att börja tänka i nya banor. Uppbyggnaden är enligt vår mening fullt rimlig, samtidigt frågar vi oss hur väl medvetna vårdnadshavare är om konstruktionen.

”Det är av vikt att framhålla att YY [vårdnadshavare] varken är dömd eller åtalad för gärningarna och förundersökningarna angående sexuellt övergrepp mot barn och våldtäkt mot barn har lagts ned. YY har bestämt tillbakavisat uppgifterna om att han skulle ha förgripit sig på Henry.” (Henry)

“Bland annat har han i samband med det omedelbara omhändertagandet krävt att få ensam vårdnad om barnen som förutsättning för att han skulle ta hand om dem. Det är en allvarlig brist att inte kunna ta sitt ansvar i en sådan akut situation” (Jim, Caroline, Andrea)

Det innebär också att LVU-lagstiftningen får agera något av en *slasktratt* när övrig lagstiftning inte är tillämplig, exempelvis då vårdnadshavare brister i omsorg på grund av påstådd brottslig verksamhet eller vid infekterade vårdnadstvister. Förvaltningsrätt lutar sig mot praxis (HFD 2017 ref. 42) som resonerar enligt följande: Om ett barns uppgifter om misshandel eller andra allvarliga missförhållanden får stöd av utredningen i övrigt i målet kan uppgifterna normalt läggas till grund för slutsatsen att sådana missförhållanden förekommit som krävs för att ett tvångsomhändertagande ska få ske. Vidare konstaterar rätten att barnets uppgifter ofta förnekas av föräldrarna och att barnets berättelse ska väga tungt vid en bedömning. Vi menar att diskursen barnperspektivet och vårdnadshavares beteende i mångt

och mycket interagerar och påverkar varandra. *Barnets bästa* får anses överordnat i dessa mål, samtidigt går nämnden emot föräldrarnas önskan om att inte omhänderta barnet.

Vilken position ges socialtjänsten i LVU-domar?

Betydelsen av denna frågeställning har under studiens gång varit föremål för omvärdering. Att isolera den visade sig betydligt svårare än vad vi inledningsvis hade väntat oss. Domsluten talar sällan om utredningen som helhet eller bedömer socialtjänstens arbete explicit. Generellt kan sägas att socialtjänstens utredning förefaller väga tungt i den rättsliga förhandlingen. Utredningens utformning garanterar också i mångt och mycket denna vikt. En utredning sammanställs av en tjänsteman och ska ge en objektiv beskrivning av barnets situation och levnadsförhållanden. Den mynnar sedan ut i ett förslag till beslut (Friis 2005). Rubriken *förslag till beslut* står såsom den är skriven även i ansökan till förvaltningsrätten. Denna formulering presenterar socialnämndens utredning i ett mycket tacksamt ljus som rimligtvis gör det enkelt för förvaltningsrätten att bifalla förslaget.

Hur socialtjänsten positioneras visar sig tydligast när frågan besvaras via våra två andra frågeställningar. Varför denna frågeställning separat fick en något underordnad karaktär. Vi vill dock belysa några punkter som vi anser har viss relevans. Det blir tydligt, vid en genomläsning av domarna, att förvaltningsrätten genomgående tillskriver socialnämndens utredningar hög trovärdighet sakfrågor. Det finns dock tillfällen då rätten, språkligt, uppvisar viss variation i hur de beaktar denna trovärdighet. Ett exempel där domstolen med emfas tar socialnämndens parti får följande citat illustrera.

“Enligt förvaltningsrättens mening ger utredningen således stöd för att...” (Simon & Frej).

Ett exempel på där förvaltningsrätten är något mer reserverad:

“Förvaltningsrätten kan beträffande riktigheten i nämndens påståenden om misshandel visserligen konstatera att de enbart grundar sig i vad Ferdinand har berättat” (Ferdinand).

Här väljer förvaltningsrätten att språkligt distansera sig. Olika nivå av modalitet träder fram i texten. Modaliteten representerad här i form av “sanning”, talaren kan välja att fullständigt instämma i ett påstående alternativt föra en mer reserverad ton (Winther Jørgensen & Phillips

2000:88). Vi vill mena att texten och graden av modalitet används i mycket stor utsträckning för att positionera och bedöma socialtjänstens arbete.

I vår studie finns det tre fall där en nämndeman har varit skiljaktig:

“Nämndens utredning innehåller ett flertal gamla och inaktuella uppgifter” (Naima & Shirin).

“Jag anser inte att socialnämnden har uttömt möjligheterna till vård på frivillig väg.” (Klara)

“XX har inte fått någon riktig hjälp med sina problem vilket hon behöver (Naima & Shirin)

Här ifrågasätts i mer eller mindre kraftiga ordalag socialnämndens trovärdighet, vilket återigen får illustrera en kamp mellan terapeutiska logiken och den juridiska logiken. Jacobsson (2006) adresserar dessa olika typer av institutionell logik. Socionomen, som här får representera den terapeutiska logiken, hämtar sina kunskaper från utbildningen, genom arbetslivserfarenhet, men också genom vedertagna värderingar och normer i samhället. Domare och offentliga biträden, som opererar inom den rättsliga logiken, förhåller sig i större utsträckning till rättsliga regler, att beslut efterföljs, samt normer som är grundade i rättsvetenskap (Jacobsson 2006). Vi menar att det viktigt att ha detta i åtanke då domsluten skärskådas.

Avslutande diskussion

Sammanfattning

Analysen av vårt material har resulterat i, huvudsakligen, två utmärkande drag av språklig och diskursiv karaktär. Det första är med vilken skillnad barnperspektivet tar sig uttryck. Vi har ovan illustrerat att sättet att förhålla sig till barnperspektiv får stor effekt på hur texten (domen) tolkas och uppfattas. Det andra är med vilket tryck och med vilken energimängd rätten, eller texten, väljer att problematisera vårdnadshavare och deras beteende snarare än att lägga fokus på just barnperspektivet. Dessa två drag kommunicerar med varandra och det ena sätter också agendan för hur mycket utrymme det andra får. Vad gäller socialtjänstens positionering kan sägas att den mer eller mindre framstår som standardiserad. Sällan om någonsin ifrågasätts socialtjänsten på annat sätt än genom ett fåtal detaljfrågor. Det som skiljer positioneringen åt är möjligen i vilken utsträckning rätten hänvisar till och nämner socialtjänstens utredning. Detta kan variera mellan domarna. Vad som förenar texterna är

dock socialtjänstens närmast icke ifrågasättbara argumentation i sammanhanget, och en allmän överenskommelse om att det som nämnden framför mer eller mindre är att betrakta som en objektiv sanning.

Avslutning

Avslutningsvis vill vi diskutera ett antal punkter som vi anser värda att belysa. Dels utifrån egna reflektioner av vår studie, dels utifrån tankar inför eventuella framtida studier främst avseende socialtjänstens roll. Först vill vi lyfta fram att en rungande majoritet av LVU-ansökningar förefaller sig resultera i bifall hos förvaltningsrätterna. Övergripande källor från hela landet på antal bifall har ej gått att finna, men siffror från Stockholms län 2008 visar att förvaltningsrätten biföll över 90% av LVU-ansökningar (Socialstyrelsen 2009). Utifrån de slutsatser vi kunnat dra under vår urvalsprocess har vi inte funnit skäl att anta att andelen bifall skulle vara lägre idag. Dessa siffror aktualiserar två möjliga debatter för oss. Den första är huruvida en ansökan om LVU som underställs förvaltningsrätt i mångt och mycket är en ren formalitet, med tanke på hur sällan rätten gör avslag. Utifrån en sådan filosofi blir också socialtjänstens beslut att ansöka om LVU redan i det skedet ett direkt juridiskt utövande som nästintill är garanterat att vinna laga kraft. Den andra debatten som väcks är att socialtjänsten eller nämnden möjligen har lagt ribban alldeles för högt vad gäller bedömda kriterier för att ansöka om LVU. Detta förutsätter implicit också en viss konformitet eller, för att uttrycka sig plump, bekvämlighet från nämndens sida. Med tanke på den höga andelen bifall borde det i all rimlighet finnas utrymme att utmana praxis mer än vad som kanske görs i nuläget. Samtidigt skulle detta rent teoretiskt kunna innebära att socialnämnden får avslag på fler LVU-ansökningar, vilket rimligen heller inte kan antas vara särskilt önskvärt eller vara till gagn för barnet.

Att analysera text på det sätt vi gjort har sina förtjänster men också sin beskärda del begränsningar. Ett av textanalysens problem är att det blir omöjligt att studera själva aktörernas eller parternas beteenden och handlande, eftersom dessa uteslutande representeras och formuleras av myndighetsrepresentanter. Maktförhållandena mellan den enskilde och myndigheten kan problematiseras då den senare sitter på tolkningsföreträdet (Alexius 2013). Mot denna bakgrund hade det därför varit intressant att komplettera vår studie med exempelvis en observationsstudie av den muntliga förhandlingen i förvaltningsrätten. En sådan observationsstudie hade bidragit med nya insikter kring argumentationen och

förhållandet mellan rätten, parterna och nämnden. För att lyfta blicken och studera andra dimensioner av LVU hade vi också velat koppla på en mer socialpolitiskt betingad begreppsapparat. Vi tänker oss att det finns, bland andra, ekonomiska och i någon mån kulturella aspekter att belysa som inte varit möjliga att avhandla utifrån denna studies frågeställningar och teoretiska angreppssätt.

Barnavårdsutredningar utförs inte sällan av en ensam socialsekreterare, även om den passerar fler led i form av chefer och socialnämnd. Vidare bedömer förvaltningsrätten hur denna utredning ska tolkas, och fattar utifrån det ett beslut i enlighet med gällande lagstiftning. Socionomer som arbetar med omhändertagande av barn kommer med stor sannolikhet att få förhålla sig till de diskurser som verkar inom fältet, men också genom sitt dagliga arbete i högsta grad är med och påverkar. En kan härigenom argumentera för att riksdagen via lagstiftningens konstruktion delegerat mycket makt till socialnämnden. Nämnden är i sin tur helt beroende av professionella och skickliga tjänstemän.

LVU är en lag som sliter och drar i både föräldrar och barn. Ofta är det mycket tragiska öden och familjesituationer som framträder i domarna. Föräldrarna fråntas sina barn men barnen fråntas framförallt sina föräldrar. Det i media uppmärksammade och hjärtskärande fallet med Esmeralda illustrerar tydligt komplexiteten i dragkampen mellan barnets bästa och föräldrarnas intressen även under sådana omständigheter där skälen till omhändertagandet är solklara. Slutligen anser vi genom vår studie identifierat ett antal infallsvinklar som är väl värda att fördjupa sig i. För det första är barnets bästa ett otroligt komplext begrepp som, i skenet av nuvarande lagstiftning, är i behov av en mer enhetlig definition. För det andra visar domarna, med all önskvärd tydlighet, att juridik är en bedömningsport som i LVU-mål inte uteslutande representerar objektivitet, utan i minst lika stor omfattning arbetar med subjektiva bedömningar samt representation av olika viljor och motiv. För det tredje finns det socialpolitiska, demografiska, och normativa dimensioner som är värda att utforska. Detta har tyvärr inte kunnat inrymmas i studien men kan tänkas agera uppslag för vidare forskning.

Referenser

Ahrne, Göran & Svensson, Peter (2015) *Handbok i kvalitativa metoder*. Malmö: Liber.

Alexius, Katarina (2013) Prognoser i tvångsvårdsärenden om omsorgssvikt.
Socialvetenskaplig tidskrift, (3–4), 186–202.

Barnkonventionen: FN:s konvention om barnets rättigheter. (2009) Stockholm: UNICEF Sverige.

Boréus, Kristina (2015) *Texter i vardag och samhälle. I: Göran Ahrne & Peter Svensson (red.) Handbok i kvalitativa metoder*. Malmö: Liber.

Boréus, Kristina (2015) *Diskursanalys. I: Göran Ahrne & Peter Svensson (red.) Handbok i kvalitativa metoder*. Malmö: Liber.

Bryman, Alan (2011) *Samhällsvetenskapliga metoder*. Malmö: Liber.

Denscombe, Martyn (2016) *Forskningshandboken*. Lund: Studentlitteratur.

Domstolsverket (2020) *Domstolsstatistik 2019*.

Forsberg, Lucas (2010) Engagerat föräldraskap som norm och praktik. *Sociologi i dag*. 2010(40):1/2, s. 78-98.

Foucault, Michel (1980) *Power/knowledge: selected interviews and other writings 1972-1977*. Brighton: Harvester Press.

Friis, Eva. (2005) Socialtjänstlagens värdesystem. En analys av dess praktiska innebörd i sociala utredningar om barn. *Retfærd: Nordisk juridisk tidskrift*, 28(4), 60-75.

He, Amy S, Padyab, Mojgan, Sedivy, Jennifer A & Lundgren, Lena (2019) A Swedish national study: Immigrant-country of birth status and child welfare compulsory care among a sample of parents with risky substance use. *Child abuse and neglect*, 101 2020.

Jacobsson, Maritha (2006) *Terapeutens rätt: rättslig och terapeutisk logik i domstolsförhandlingar* Umeå: Umeå universitet.

Järvinen, Margaretha (1996) Vakt eller vanmakt. *Tidskrift för genusvetenskap*, Nr 1 1996, 47–62.

Jönson, Håkan (2010) *Sociala problem som perspektiv. En ansats för forskning och socialt arbete*. Malmö: Liber.

Mattsson, Titti (1998) Barnets mening i LVU-processen. *Socialvetenskaplig tidskrift*, (1), 45–57.

Ponnert, Lina (2018) Tvångsvård eller frivillig placering? *Socialvetenskaplig tidskrift*, (3–4), 191–210.

Socialstyrelsen (2009) *Barnets rätt och LVU - om barnet i rättsprocessen*.

Socialstyrelsen (2018a) *Grundbok i BBIC - barns behov i centrum*.

Socialstyrelsen (2018b) *Metodstöd för BBIC - barns behov i centrum*.

Socialstyrelsen (2019-12-10) *Nära tusen orosanmälningar varje dag till socialtjänsten* [Elektronisk] <https://www.socialstyrelsen.se/om-socialstyrelsen/pressrum/press/nara-tusen-orosanmalningar-varje-dag-till-socialtjansten/> [2020-05-25].

Socialstyrelsen (2020) *LVU - Handbok för socialtjänsten*.

Staer, Trine & Bjørknes, Ragnhild (2015) Ethnic disproportionality in the child welfare system: A Norwegian national cohort study. *Children and youth services review*, 56 (2015) 26–32.

Statistiska Centralbyrån (2019-11-18) *Barn och unga som någon gång under 2018 fick vård efter typ av insats och ålder* [Elektronisk]. Stockholm: SCB. Tillgänglig: <https://www.scb.se/hitta-statistik/temaomraden/jamstalldhet/jamstalld-halsa/socialtjanstens->

[insatser-for-barn-och-unga/barn-och-unga-som-nagon-gang-under-aret-fick-var-d-efter-typ-av-insats-och-alder/](#) [2020-03-23].

Tärnfalk, Michael & Alm, Charlotte (2019) Social worker motivations and organisational prerequisites for care of children who commit crimes – the best interests of the child or the protection of society? *European Journal of Social Work* DOI: 10.1080/13691457.2019.1585334.

Winther Jørgensen, Marianne & Phillips, Louise (2005) *Diskursanalys som teori och metod*. Lund: Studentlitteratur.

Lagar och författningar

SFS 1976:511. *Lag om omhändertagande av berusade personer m.m.*

SFS 1988:870. *Lag om vård av missbrukare i vissa fall.*

SFS 1990:52. *Lag med särskilda bestämmelser om vård av unga.*

SFS 1991:1128. *Lag om psykiatrisk tvångsvård.*

SFS 2001:453. *Socialtjänstlag.*

SFS 2003:460. *Lag om etikprövning av forskning som avser människor.*

SFS 2012:777. *Lag om ändring i lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga.*

SFS 2018:1197. *Lag om Förenta nationernas konvention om barnets rättigheter.*

Rättsfall

RÅ 2009 ref. 64

HFD 2017 ref. 42

Offentliga utredningar och riksdagstryck

Prop. 1989/90:28 om vård i vissa fall av barn och ungdomar.

Bilaga 1: förteckning över analyserade domar

Alla domar är anonymiserade och namnen vi använder är fingerade.

Namn	Paragrafer i LVU som vård ansöks om utifrån	Barnets ålder vid avkunnad dom
Klara	2	1 1/2
Lina	2, 3, 6	15
Marie, Dhani, Amit, Sara	2, 6	12,9,4,4
Naima och Shirin	2, 6	10, 6
Jim, Carolina, Andrea	2, 6	8,7,6
Henry	2	8
Robert och Rasmus	2	1, 3
Ferdinand	2	10
Ali	2, 3, 6	15
Edit och Adam	2, 6	6, 8
Simon och Frej	2	11, 6
Carola	2, 6	2
Tobias	2	1